

Paraadile! Paraadile? Fotod Eesti NSV esimestest sõjajärgsetest 1. mai ja Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva paraadidest

Eve Annuk*

Johannes Vares-Barbaruse (12.01.1890–29.11.1946) elu ja tegevus tõenäoliselt põhjalikku tutvustust ei vaja, ka Tunas on ilmunud selleteemalisi artikleid.¹ Ta oli arst, luuletaja ja poliitik. Arstina tegutsemise kõrval jõudis ta välja anda arvukalt luulekogusid ja tema maailmavaade kujunes vasakpoolses. Eesti okupeerimise järel, 1940. aastal sai temast peaminister, 24. augustil 1940 Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees ja sellele ametikohale jäi ta kuni surmani. Ta leiti oma korterist surnuna 29. novembril 1946. Ka tema abikaasa Emilie Vares (Roode, 1897–1947) leiti segastel asjaoludel surnuna.

Eesti Kultuuriloolises Arhiivis leidub mitmesuguseid Johannes Vares-Barbaruse materjale. Nende hulgas on huvipakkuvad 1947. aastal Emilie Vares-Barbaruse poolt üle antud Johannes Vares-Barbaruse kirjavahetus, käsikirjad, dokumendid, raamatud, trükised, fotod jm. Materjali hulgas on tähelepanuväärsed kaks Johannes Vares-Barbarusele kingitud fotoalbumit, millest üks sisaldab fotosid 1945. aasta Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva sõjaväeparaadist ja demonstratsioonist Tallinnas Vabaduse väljakul ning teine fotosid 1946. aasta 1. mai sõjaväeparaadist ja demonstratsioonist Tallinnas Vabaduse väljakul. Fotodel kujutatakse sõjatehnikat ja sõjaväelasi, tavalisi töoinimesi reipalt sammumas, eesti rahvariides naisi, mitmesugust butafooriat ja loosungeid. Mõlemas albumis on ka mõned fotod, mis kujutavad Johannes Vares-Barbarust tribüünil ja demonstrantide hulgas.

1945. aasta album (EKLA, Alb.II-30) on musta värvi kaantega, esikaanel ilma eristava värvita sissepressitud ja seetõttu väga halvasti loetav venekeelne tekst. Üleval keskel: „В ДЕНЬ XXVIII ГОДОВЩИНЫ ВЕЛИКОЙ ОКТЯБРЬСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ“; paremal all nurgas: „Председателю Президиума Верховного Совета Эстонской ССР товарищу ВАРЕС“ ja vasakul all nurgas: „г. Таллин 7 ноября 1945 г.“

Albumis on 95 fotot Oktoobrirevolutsiooni 28. aastapäeva sõjaväeparaadist ja demonstratsioonist Tallinnas 1945. aastal. Igale leheküljele on kleebitud kaks fotot, v. a. üks ühe fotoga lehekülj. Fotode suurus on 11 x 17 cm. Fotograafi ega ka muud infot fotode juures märgitud ei ole. Fotod on enamikus suhteliselt kehva kvaliteediga (vähene kontrast, kujutised hägused), osaliselt on fotod ka halvasti säilinud (nt. kollakad plekid). Fotode järjestus kujutab paraadi algusest kuni lõpuni.

Sealhulgas on ka foto (Alb.II-30:414) Johannes Vares-Barbarusega tribüünil, tema kõrval vasakul seisab Nikolai Karotamm (1901–1969), kes oli sel ajal (1944–1950) ЕКР КК I sekretär ja ЕКР Tallinna Linnakomitee I sekretär.

1946. aasta album (EKLA, Alb.I-30) on välimuselt silmatorkavam, lipupunases kunstnahast köites ja pandlaga suletav, esikaanel ülal keskel on sisse pressitud kuldne tekst: „Парад войск и демонстрация в день празднования 1 МАЯ 1946 г. в городе Таллине.“ All keskel on tekst: „Председателю Президиума Верховного Совета Эстонской ССР товарищу ВАРЕС.“

Album sisaldab 75 fotot, mille kvaliteet on parem kui 1945. a. albumi fotodel. Fotod on kleebitud ainult lehe ühele (paremale) poole, järjestatuna samuti paraadi algusest lõpuni.

* Eve Annuk (1964), PhD, kirjandusteadlane, Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, 51003 Tartu, eve@kirmus.ee

¹ Vt. nt. V. Ohmann. Johannes Vares-Barbaruse komparteile esitatud elulugu ja tema saatus. – Tuna 2002, nr. 1, lk. 64–77.

Johannes Vares-Barbarus on fotol (Alb. I-30:299) paremalt teine, Nikolai Karotamm paremalt neljas. Viimasel fotol (Alb. I-30:363) on Vares-Barbarust kujutatud rahvahulga keskel.

Kõnealused fotod on allikatena olulised, sest neid on palju ja seetõttu annavad nad kahest paraadist küllaltki ülevaatliku pildi. Enamikku neist pole tõenäoliselt varem avaldatud. Fotoalbumites Eesti NSV esimesest kümnendist neid ei leidu.²

Ajakirjanduses on ilmunud üksikud fotod (s.t. kaks kuni kümme fotot) kummastki paraadist. Näiteks on mõned fotod ilmunud ajalehes Rahva Hää!,³ kusjuures 1945. a. 10. novembri Rahva Hääles puudub üldse igasugune info (k.a. fotograafi nimi) fotode kohta. Fotode avaldamine ilma autori nimeta oli stalinistlikule perioodile iseloomulik, sest autor ei olnud sel ajal oluline.⁴ 1946. aasta Rahva Hääles on kahe foto autoriks märgitud H. Soosaar ja ühe foto autoriks G. Akmolinski. Fotosid neist paraadidest avaldasid ka ajalehed Noorte Hää!,⁵ Sovetskaja Estonija,⁶ Õhtuleht,⁷ müürileht Fotoleht⁸ ja ajakiri Pilt ja Sõna.⁹ Avaldamiseks olid enamasti valitud n.-õ. tavapärase-mad fotod, nagu ülesvõtted tribüünist, sõjatehnikast või marssivast rahvahulgast, sekka mõned üksikud kaadrid ilmekamatest dekoratsioonidest, nagu laevaks või veduri kujundatud veoautost. Võimalik, et avaldamiseks valitigi neid fotosid väga hoolikalt, ideoloogilisi eesmärke silmas pidades. Stalinistliku perioodi fotograafia oli propagandasüsteemi osa ja seetõttu olid teemadena esiplaanil fotod demonstratsioonidest, mitingutest, majanduslikest, poliitilistest ja kultuurilistest ümberkorraldustest, töosaavutustest jmt.¹⁰ Massimeediasse sattusid „vaid need pildid, mida pidasid vajalikuks tsensorid ja ideoloogiatöötajad“.¹¹

Siin avaldatud valiku põhimõtteks on esitleda tavapärase ülesvõtete kõrval ka paraadide eredamaid momente. Kehvavõitu kvaliteedist hoolimata on tegemist fotodega, mis kujutavad ajastut kõnekalt. Maipühade ja Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva demonstratsioonid toimusid Nõukogude Eestis järjepidevalt, samas muutus aja jooksul nende välisilme. Sõjajärgsete aastate militaristlik ja heroiline vorm, mida esitavad siin avaldatud fotod, asendus hilisemal perioodil lihtsama kujundikeelega. Näiteks stalinistlikku esteetikat järgivaid inimeskulptuure hiljem enam ei tehtud, samuti ei olnud tanke ega muud sõjatehnikat.

Visuaalsete allikatena annavad fotod edasi olulist ja samas ka emotsionaalselt laetud infot, kui silmas pidada näiteks inimeste näoilmeid. Samuti on huvitav jälgida inimeste riietust, mis viitab sõjajärgsele kehvusele. Teisalt on fotodelt näha, kuivõrd tõsiselt tuli oktoobri- või maiparaadi suhtuda, sest fotodel kujutatud butafooria – laevaks, veduri, alasiks või tare-tarekeseks kujundatud auto – nõudis põhjalikku ettevalmistust ja meisterdamistööd. Samuti polnud ilmselt kerge seista näiteks poolpalja inimeskulptuurina 1. mai jahedas ilmas terve demonstratsiooni aja (vt. foto Alb I-30:352). Muljetavaldav on muidugi ka sõjatehnikat demonstreerimine, alates tääkidega püssidest kuni tankideni.

Fotod toovad esile Nõukogude paraadi kui propagandavahendi, mille ülesandeks oli luua tegelikkusest soovitud kuvand ja kujutada nõukogude võimu positiivses valguses. Seda ülesannet toetasid loosungid ja plakatid, aga ka muu butafooria, mille kujundus täitis propagandistlikku eesmärki ja mille taustaks olid Lenini ja Stalini suured portreed. Isegi tööinimeste rõõmsad näoilmed fotodel mõjuvad omamoodi propagandana – töörahva tervitusena uuele võimule.

Teisalt võib stalinistlikku paraadi vaadelda isegi omalaadse karnevalina, mida iseloomustas

² Elu Nõukogude Eestis. RK Ilukirjandus ja Kunst, Tallinn, 1948; Eesti NSV tõusuteel. RK Ilukirjandus ja Kunst, Tallinn, 1947; Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik 1940–1955. Tallinn. Eesti Riiklik Kirjastus, 1955; 10 aastat Nõukogude Eestit. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1950.

³ Rahva Hää!, 10.11.1945, nr. 264, 6 fotot; Rahva Hää!, 04.05.1946, nr. 104, 3 fotot.

⁴ P. Linnap. Kadreeritud tõde: fotograafia stalinistlikus Eestis. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2000, nr. 10, lk. 229.

⁵ Noorte Hää!, 10.11.1945, nr. 149, 2 fotot, fotograaf J. Valvet; Noorte Hää!, 04.05.1946, nr. 104, 9 fotot, fotograafi pole märgitud.

⁶ Sovetskaja Estonija, 10.11.1945, nr. 246, 3 fotot, fotograaf A. Azov; Sovetskaja Estonija, 04.05.1946, nr. 104, 3 fotot, fotograaf A. Azov.

⁷ Õhtuleht, 09.11.1945, nr. 261, 3 fotot, fotograafi pole märgitud; Õhtuleht, 03.05.1946, nr. 102, 10 fotot, fotograafi pole märgitud.

⁸ Fotoleht 1945, nr. 24, detsember, 2 fotot, fotograafi pole märgitud.

⁹ Pilt ja Sõna 1946, nr. 5/6, 6 fotot, fotograafi pole märgitud.

¹⁰ P. Linnap. Kadreeritud tõde: fotograafia stalinistlikus Eestis. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 2000, 10, lk. 225–227.

¹¹ Samas, lk. 229.

fantaasierikka, samas muidugi ideoloogiliselt sobiva atribuutika kasutamine. Karnevalina on Nõukogude paraade nähtud ka üldisemalt, näiteks on sellele viidatud Nõukogude perioodi käsitlevates elulugudes, kus nähakse paraadi ideoloogiliste tähenduste kõrval ka vaba aja sisustamise võimalusena.¹² Siiski on ilmne, et kui hilisemal Nõukogude perioodil (nt. 1970. aastatel) võis paraade tõlgendada ka sellises võtmes, siis esimesed sõjajärgsed paraadid Eestis olid Nõukogude võimu kehtestamise demonstratsioon.

Artikli valmimist on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute tippkeskus) ning see on seotud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojektiga IUT 22-2.

¹² S. Kraniauskienė, L. Žilinskienė, Research Ethics in Soviet Memory Studies. – The Soviet Past in the Post-socialist Present. Methodology and Ethics in Russian, Baltic and Central European Oral History and Memory Studies. Ed. Melanie Ilic, Dalia Leinarte. Routledge, London, New York, 2016, lk. 92–109.

EKLA, Alb. I-30: 295

EKLA, Alb. I-30: 299

EKLA, Alb. I-30: 319

EKLA, Alb. I-30: 327

EKLA, Alb. I-30: 345

EKLA, Alb. I-30: 336

EKLA, Alb. I-30: 348

EKLA, Alb. I-30: 349

EKLA, Alb. I-30: 352

EKLA, Alb. I-30: 353

EKLA, Alb. I-30: 359

EKLA, Alb. I-30: 355

EKLA, Alb. I-30: 356

EKLA, Alb. I-30: 363

EKLA, Alb. II-30: 372

EKLA, Alb. II-30: 384

EKLA, Alb. II-30: 412

EKLA, Alb. II-30: 413

EKLA, Alb. II-30: 414

EKLA, Alb. II-30: 417

EKLA, Alb. II-30: 419

EKLA, Alb. II-30: 422

EKLA, Alb. II-30: 424

EKLA, Alb. II-30: 426

EKLA, Alb. II-30: 429

EKLA, Alb. II-30: 441

EKLA, Alb. II-30: 453